

MERRE TART A VILÁG?

REFLEXIÓK A 2005/3. SZÁMRA

A Fundamentumnak a terrorizmus és a jog összefüggéseivel foglalkozó száma indított arra az elhatározásra, hogy a tágabb összefüggések számbavételével végiggondoljam, milyen tendenciák olvashatók ki a bűnözés és a posztmodern társadalmak megváltozott viszonyából.

Vallom és munkásságommal szolgálni is kívánom azt a követelményt, hogy a kriminológia tudományának hozzá kell járulnia a bűnözés elleni fellépés mindennapi gyakorlatához, akár helyi szinten is. Ez azonban nem mentesítheti a kutatót azon felelősség alól, hogy szembenézzen azokkal az általánosabb következményekkel, amelyekhez tevékenységével vagy éppen mulasztásaival maga is hozzájárul.

Ma már nem kell mélyrehatóan indokolni, hogy az egész világ biztonsága egyre közvetlenebbül érinti a mi helyzetünket. A tudományos gondolkodásnak a globális kérdések megragadása felé történő természetes fejlődésén túlmenően ez a nagyon is gyakorlati megfontolás késztet arra, hogy a címben megjelölt kérdéssel foglalkozzam. Eredetileg a „Merre halad a világ?” címet szándékoztam adni e tanulmánynak, azonban a „halad” ige pozitív csengése nem fejezi ki, hogy a kifejtendő súlyos aggályok eloszlátása egyelőre kétségesnek tűnik.

Már most jelzem, hogy a „globális bűnözési helyzetre” vonatkozó statisztikai adatok még kevesebbet mondanak, mint az egyes jogrendszereken belüli mutatók. Az általánosított számok mögött ugyanis olyan különböző, sőt, adott esetben egymásnak homlokegyenest ellentmondó magatartások húzódnak meg, amelyek valahol elítélendők, másutt pedig akár dicsérendők, vagy legalábbis alapvető jogként illetik meg a polgárokat. Utóbbira példaként említhető az Egyesült Államok 2. alkotmánykiegészítése, melynek alapján még ma is alapjognak tekintik a fegyverviselést, melyet a lakosság számára fő szabályként szigorúan tiltanak más országokban.

Mindezek hangsúlyos előrebocsátásával jegyzem meg, hogy a bűnmegelőzés és a büntető igazságszolgáltatás kérdéseit tárgyaló bangkoki XI. ENSZ-kongresszusra készült, a világszervezet által kezdeményezett felméréseken alapuló jelentés szerint az ismertté vált bűncselekmények száma (ötvenhét ország adatai alapján) 12 százalékkal emelkedett 1995

és 2002 között. A vizsgált országok döntő többsége európai és amerikai volt. Maga a jelentés is hangsúlyozza, hogy az egyes államokban a bűnügyi statisztika is eltérő,¹ az összébűnözésre vonatkozó számokat a teljes vizsgált időszakra mindössze huszonegy országból lehetett beszerezni, a többiek esetében korrekciós módszereket kellett alkalmazni. Az áldozatokra vonatkozó felmérések az 1992 és 2000 közötti időszakról szolgáltatott adatokat, ezek a legtöbb kategóriában csökkenést jeleznek; a tüzetesebb vizsgálat alapján (a feljelentési hajlandóság és a felderítés problémái miatt arányaiban sem azonos a lakosság által érzékelt, illetőleg a hatóságok által regisztrált bűnözés) nem állnak feloldhatatlan ellentmondásban az ismertté vált cselekmények statisztikai adataival.²

Aggodalomra tehát igen, pánikra azonban egészen biztosan nincsen ok, legalábbis a megismert számok miatt. Még kevésbé valamiféle kivételes hatalom, rendkívüli jogkörök követelésére. A bűnözés növekedése megállítható az eljárási garanciák erősítése, a jogegység szilárdítása és a társadalmi erőforrások demokratikus együttműködésen alapuló mozgósítása mellett is, ahogyan erre az Egyesült Államok határozottan csökkenő kriminalitása példát szolgáltat.

A bűnüldözés területén valami mégis mélyen megváltozott. Gátak szakadtak át, évszázados alkotmányos falak dőltek le. Az ok nem mennyiségi, hanem minőségi. A biztonságról a korábbiaktól eltérő módon való gondolkodás időszámításának kezdete 2001. szeptember 11. Igaz, a dátum és a hozzá kapcsolódó tragikus kimenetelű terrortámadás az Egyesült Államok ellen sokak számára inkább szimbolikus jelentést hordoz, ugyanis maga a terrorizmus, de a korábban hasonló bűnüldözési válaszokat kiváltó szervezett, különösen kábítószer-bűnözés sokkal régebbre nyúlik vissza. Szeptember 11-e ebből a szempontból inkább arra volt alkalmas, hogy az amerikaiak jelentős részét meggyőzze: fel kell adni az állammal szembeni ellenérzéseket, csak egy erős, a nemzetet kívülről és az országon belül egyaránt megvédeni képes közhatalom lehet az új típusú fenyegetések elenszere.

Az Egyesült Államok elnökének a támadást követően elmondott beszédeiből már érezkelni lehetett az irányváltást. 2001. szeptember 20-án a kongresszus-

hoz és a nemzethez szóló nyilatkozatában kijelentette: „A parancsnokságunk alatt álló minden forrást – a diplomácia, a hírszerzés, a közbiztonság-védelem, a pénzügyek eszközeit és a háborús fegyvereket – be fogunk vetni a globális terrorhálózat rombolására és legyőzésére.”

Ugyanebben a beszédében George W. Bush válaszol arra a kérdésre is, mit kell tenniük az amerikai embereknek. Arra kéri őket, hogy éljék tovább az életüket, öleljék át gyermekeiket, tartsák fenn az amerikai értékeket, segítsék a szeptember 11-i támadás áldozatait, illetőleg hátramaradottaikat, ha FBI-ügynökök a segítségüket kérik, akkor ne tagadják meg azt. Viseljék el a szigorú biztonsági intézkedéseket, továbbra is mozdítsák elő az ország gazdaságát és bízzanak abban. Végezetül: imádkozzanak.³

Aligha szorul mélyebb bizonyításra: ez az üzenet a gondoskodó-oltalmazó állam üzenete. A terrorizmus elleni harcban az emberektől nem vár kezdeményezést, aktivitást is csak annyiban, amennyiben a bűnüldöző szervek azt igénylik.

Tapasztalati tény, hogy az emberek szívesen hoznak áldozatokat a bűnüldözés eredményessége érdekében. Ha kell, anyagiakkal járulnak hozzá a kriminalitás elleni fellépéshez vagy akár életmódjukon változtatnak. A polgárok általában elfogadják, hogy térfelügyelő kamerák rögzítik magánéletük eseményeit. Aki megengedheti magának, testőrt alkalmaz, vagy bonyolult műszaki megoldásokat vesz igénybe lakásának a távolból történő felügyeletére. A bűnözés általi fenyegetettségől való szorongás tehát elvezet oda, hogy a megóvottság egyúttal megfigyeltséget is jelent.

Tágabb értelemben ehhez kapcsolódik az a másik összefüggés, hogy egyre több adatunkat tárolják különböző adatbázisokban. Ez sem írható egyértelműen és minden esetben a polgárok ellenőrzésére túlbiztosítással is törekvő állam rovására, hiszen ismeretek olyan esetek, amikor a polgárok – különösen egyes súlyos és erőszakos, közfelháborodást kiváltó bűntettek felderítése érdekében – önként szolgáltatnak információkat. Példa erre az az alsó-szászországi nyomozás, ahol a számításba vehető korosztály tagjai tömegesen adtak DNS-mintát, amelyek segítségével meg is találták a szexuális erőszak áldozatává vált gyermek gyilkosát, aki azután egy másik hasonló cselekményt is bevallott.⁴

Igaz persze az is, hogy az adatszolgáltatás nem minden esetben önkéntes. A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény 3. § (2) bekezdésének b) pontja például – egyebek mellett – kifejezetten a bűnmegelőzés és a bűnüldözés érdekét említi olyan

körülményként, melynek alapján törvény akár különleges személyes adatok kötelező kezelését is előírhatja. Megállapított tény az is, hogy ma már világméretű, az adatok nem nyilvános szempontok alapján történő gyűjtésére kidolgozott rendszerek léteznek, ahol már nem csupán az önkéntesség szorul háttérbe, hanem a bűnmegelőzési-bűnüldözési érdekek szolgálata is kétséges.

Az általános (globális) lehallgató és megfigyelő rendszerek kiépítésének terveiről már a múlt század kilencvenes éveiben keringtek hírek. A nagy tekintéllyel rendelkező Privacy International jogvédő szervezet szerint az EU és az FBI közösen tervezett egy ilyen rendszert létrehozni.⁵ Ennek megvalósulásáról megbízható információ nincs, azonban kijelenthető, hogy az adatvédelmi szabályozás keretében törvényesen aligha lenne működtethető. 1998-ban elkészült egy anyag az Európai Parlament tájékoztatására, amely megállapította, hogy ilyen tervek léteznek, azonban nem kerültek a stratégiai döntéshozók, illetőleg az ellenőrző fórumok elé. Tényként állapítja meg viszont a jelentés, hogy ilyen rendszer lényegében már működik (ECHELON), csak éppen az Egyesült Államok irányítása alatt.⁶ Aligha vitatható, hogy egy ilyen szisztéma által nyújtott ismeretek felhasználhatók például a gazdasági versenyben is.⁷

Valójában ennél is többről van szó. Arról, hogy a terrorizmus elleni fellépés keretei átlépik a büntetőjog alkalmazásának hagyományos határait.⁸ A megelőző csapások politikája és gyakorlata pedig még a bűnmegelőzés ismert fogalmi keretei közé is nehezen illeszthető be.

A büntetőjog alkalmazása hagyományos határainak átlépése közvetlenül érinti az alkotmányosság, a jogállamiság alapjait. Az Alkotmánybíróság több határozatában hangsúlyozta a büntetőjog és az alaptörvény kölcsönös feltételezettségét. Ennek megfelelően: „A jogrendszer alkotmányosságából következően az állami büntetőhatalom gyakorlásának is alapvető követelménye, hogy megfeleljen az alkotmányos elveknek: a büntetőhatalom gyakorlásának alapja jogállamban kizárólag az alkotmányos büntetőjog lehet. [...] Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint alkotmányos jogállam a jogsértésekre csak jogállami módon reagálhat. A jogállam jogrendje senkitől sem tagadhatja meg a jogállami garanciákat. Ezek ugyanis is alapjogként mindenkit megilletnek. Jogállami értékrend alapján jogállami garanciák mellőzésével még igazságos követelés sem érvényesíthető. Az igazságosság és az erkölcsi indokoltság lehet ugyan motívuma a büntetendőségnek, a büntetést érdemlőségnek, de a büntetendőség jogalapjának alkotmányosnak kell lennie. [...] Az Alkotmány 8. § (1) és (2) bekezdése a büntetőjoggal szembeni alkotmányossági

követelményekre is irányadó szabály. Eszerint a Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsődrendű kötelessége. Az Alkotmány fontos előírása, hogy »az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja.«⁹

Tényként állapítható meg, hogy az alapvető jogokat védő alkotmányos garanciák jelentős része éppen a büntetőjog alkalmazására figyelemmel épült ki, egyszerűen abból a köztudomásúként kezelt tényből kiindulva, hogy az ember fundamentális jogainak leg súlyosabb korlátozása éppen itt következik, következhet be. A konkrét eljárás és határozat tárgyán túlmenően nyilván ilyen megfontolásból fogalmazott úgy az Alkotmánybíróság a halálbüntetés alkotmányellenességét kimondó 23/1990 (X. 31.) AB határozatában, hogy az emberi élethez és méltósághoz mint abszolút értékhez való jog korlátot jelent az állam büntetőhatalmával szemben.

Az emberi élet előfeltételeinek, szélesebb körben történő védelmére biztosítására (például környezetvédelem) irányuló minden közhatalmi törekvés ellenére elmondható, hogy ez az abszolút érték a büntetőjog alkalmazási körén kívül lényegesen kevésbé oltalmazott. Ha valaki mást szándékosan megöl, akkor súlyos büntetésre számíthat, de az életét nem veheti el a közhatalom, bármilyen magatartást tanúsít az ellene lefolytatott eljárás alatt. Ugyanez a személy jogszerűen (bár nem egyenes szándékkal) megölhető rendőri lőfegyverhasználat során, amennyiben nem engedi magát elfogni.¹⁰ Az izraeli biztonsági erők „fókuszált megelőzési” politikája valójában terrorizmussal gyanúsított személyek – rendszerint rakétatámadás útján végrehajtott – likvidálását jelenti.¹¹ Ennek szükségességéről és alkotmányosságáról lehet vitatkozni, aligha vonható azonban kétségbe, hogy az ilyenkor nagy gyakorisággal áldoztá váló kívülállók (nemritkán gyermekek) megelőzése kriminálpolitikailag indokolatlan.

Sajnálatos módon a másik alapérték, az emberi méltóság is egyre inkább alárendelődik a terrorizmus elleni harc céljainak. Alkotmányunk 54. §-a okszerűen kapcsolja össze az emberi élet és méltóság védelmét a kínzás, az embertelen, kegyetlen és megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmával. Az emberi élet jogszerű kioltását bizonyos körülmények között elfogadhatónak tartják a nemzetközi emberi jogi egyezmények, a tortúrát azonban soha.¹² Ennek ellenére – elsősorban ismét a terrorizmus elleni harc sajátossága-ira hivatkozva – ma már egyre nyíltabban ismerik be a kínvallatás tényleges jelenlétét még a magukat alkotmányosnak nevező rendszerek is,¹³ sőt formálódik

annak alkotmányossá szelídített intézményesítése is.¹⁴ Hazánkban is megfogalmazódott az az igény, hogy egy új nemzetközi egyetértés keretében helyez- zük törvényen kívül a terrorista szervezetek tagjait és támogatóit.¹⁵

Nem szorul bizonyításra, hogy a terrorizmus valóban óriási veszélyt jelent az emberek biztonságára nézve. Ebből következően az alkotmányos mérce- ként használt szükségesség és arányosság elve esetenként az eddigiektől eltérő következtetésekre vezet- het a jelenség elleni fellépés eszköztárát illetően. Kérdés azonban – és itt kapcsolódik a dolog e tanul- mány tárgyához –, hogy mennyire maradnak, marad- hatnak meg ezek a kivételes felhatalmazások a terro- rizmus elleni harc körében. A pénzmosás és a politi- kai erőszak anyagi támogatása közötti összefüggés,¹⁶ továbbá a megelőzés szempontjai azt indokolják, hogy a különleges – adatfeldolgozási és más – jogosít- ványok terjedjenek ki a mögöttes pénzügyi-gazdasá- gi műveletekre is.¹⁷ Tovább tárgyva a kört: tagadha- tatlan, hogy a terrorizmus és a szervezett bűnözés – elsősorban, de nem kizárólag a finanszírozás terén – számos közös vonást, kapcsolódási pontot mutat.¹⁸ Így a közhatalmi fellépésben aligha indokolt lényeges különbséget tenni az alkalmazható eszközöket illető- en, általában nem is tesznek.¹⁹ De még itt sem lehet megállni. A témával foglalkozó kutatások igazolták, hogy a politikai erőszak támogatása érdekében, ille- tőleg azzal összefüggésben számos olyan bűncselek- ményt követnek el, amelyek nem sorolhatók sem a törvényi meghatározás szerinti terrorizmushoz, sem pedig a szervezett bűnözéshez.²⁰

Hangsúlyozni kell, hogy a különleges eszközök al- kalmazásának kiemelkedően fontos területe a meg- előzés, ahol az esetek többségében még nem derül ki, valójában mi lesz majd releváns a későbbiekben a felderítés vagy a közvetlenebb megelőzés (a cselek- mények elkövetésének megakadályozása) során. Így azután óhatatlanul sok olyan adat halmozódik fel, amelyek az eredeti cél megvalósítása érdekében szükségtelenek, ám más, a társadalomra veszélyes cselekmények visszaszorításában jól használhatók. Különösen így van ez olyan országokban, köztük ha- zánkban is, ahol a terrorveszélyeztetettség szintje ala- csonynak mondható, a biztonságért felelős szervek azonban folyamatosan dolgoznak.

A célhoz kötöttség elvének következetes alkalma- zásával minden olyan információt ki kellene (elvileg ki is kell) zárni a büntetőeljárásból, amelyeket külön- leges felhatalmazások birtokában, különleges eszkö- zök alkalmazásával szereztek meg, noha azok feltárá- sára eredetileg a kivételes jogosítványok nem lettek volna felhasználhatók. Ezzel szemben a biztonságért felelős szakemberek a maguk szempontjából okkal

vetik fel, hogy a jogalkotónak nem lehet érdeke a leghatékonyabb eszközökkel, komoly forrásokat igénybe véve megszerzett adatokat a bűnüldözés számára hozzáférhetővé tenni.²¹

Érdemes megjegyezni, hogy az adatgyűjtés és általában a megelőzés, valamint a felderítés terén végbemenő mélyreható változások mellett a büntetések tana és gyakorlata inkább egyfajta visszafordulást mutat a klasszikus, konzervatív elvekhez. A büntetésnek a tett súlyával kell arányosnak lennie.²² Ugyanakkor számos helyen, köztük hazánkban is megfigyelhetők olyan tendenciák, amelyek utilitarista vagy politikai hatalmi megfontolásból a szigorú értelemben vett arányosságtól a kilátásba helyezett büntetés súlyosságával térítik el a szankciók alkalmazásának gyakorlatát.²³ A börtön (szabadságvesztés) mint a bűnös magatartásra adott társadalmi-politikai-jogi válasz visszanyerte a treatment irányzatok korábbi évtizedeiben elvesztett jelentőségét, szerepét.²⁴

Összességében elmondható, hogy az egyén és a civil társadalom közösségeinek kiszolgáltatottsága a közhatalommal szemben igen jelentős mértékben növekedett, miközben az alapjogok korlátozásának hozadéka a közbiztonság javulásában általában nem mutatkozik meg (mindazonáltal a látványos romlás jelei sem érzékelhetők).

Látszólag, bizonyos vetületekben azonban ténylegesen is az előző részben leírtakkal ellentétes irányú folyamatként jelentkezik az állam biztonsági monopóliumának oldása, meghatározott területeken egyenesen annak feladása. A magyarázat abban keresendő, hogy a központi hatalom hatalmasra növelt ellenőrzési lehetőségei nem jelentik egyben az érdekeltiséget is valamennyi forrás teljes kimerítésére. Az egyén és a közösségek kiszolgáltatottsága abban áll, hogy számon tarthatják, ki mit telefonozott, s mikor, miért, kinek. Ténylegesen a biztonságért felelős szervezeteknek a számukra fontos – például a nemzetközi szervezett bűnözéssel, a terrorizmussal kapcsolatos – beszélgetéseket kell számon tartaniuk, a telefonáló viszont a válogatás és a nyilvántartás szempontjait nem ismeri, még kevésbé azok konkrét eredményét. Ugyanakkor a központi (szövetségi) hatóságoknak és a politikai uralom szerveinek érdeke, hogy a társadalomban elfogadható szintű közbiztonság és stabilitás legyen. Előbb-utóbb az a felismerés is megszületik az állam vezetésében, hogy a biztonságot befolyásoló helyi tényezők és problémák jelentős, esetenként döntő mértékben ott kezelhetők, ahol felmerültek. Az érdekek változásai is átalakíthatják a biztonság kérdéseinek megközelítését. A jellegükönél fogva nyilvános, de magánkézben lévő terek (bevásárlóközpontok, szórakozóhelyek stb.)

rendőri védelme például nyilvánvalóan hozzájárul az adott hely látogatottságához, népszerűsítéséhez, ezáltal a profit növeléséhez is. Ilyen körülmények között a tulajdonosok, üzemeltetők, illetve az általuk foglalkoztatott személy- és vagyónvédelmi vállalkozások bevonása az értékek oltalmazásába aligha szorul alaposabb indoklásra.

Az állami monopolhelyzet feladása természetesen csak magára a közvetlen biztonságvédelmi tevékenységre vonatkozik. A veszélyelhárítás és az igazságszolgáltatás továbbra is az állam felelősségi körébe tartozik. Ezt a feladatot azonban már nem egyedül végzi, hanem egy sokszereplős színpadi előadás rendezőjeként koordinálja a résztvevők munkáját. A kialakuló új együttműködésben a rendőrség, a biztonsági vállalkozások, az önkormányzatok és más szervek, a polgári önszerveződések, valamint az egyes polgárok között létrejön egy – meghatározott területeken pedig több – biztonsági partnerség. Ennek hosszú távú működtetése során az állam a jogi keretfeltételeket szabja meg, lehetőleg úgy, hogy ne maradjon a biztonság szempontjából lefedetlen zóna. Megtervezi és megteremti azokat a feltételeket, amelyek aktivitásra serkentik a szereplőket. Így „távolból kormányoz”: belátja, hogy nem képes mindenki biztonságát a kívánt szinten garantálni. Mindazonáltal maradnak továbbra is olyan tevékenységek, amelyek nem privatizálhatók. A folyamat tehát úgy ragadható meg, hogy a korlátozott teljesítőképességű állam a védelem egy részét a vállalkozásokra, polgárookra hárítja át, akik azt átvéve egyfajta veszélyközösségi, biztonsági partneri viszonyba lépnek az állammal.

A biztonsági partnerségek létjogosultságához kevés kétség férhet. A megvalósítás módja azonban rendkívül nagy körültekintést és az érdekek, valamint az alkotmányos értékek gondos egyeztetését igényli. Tagadhatatlan ugyanis, hogy a szoros együttműködés keretében a magánérdekeket szolgáló privát biztonsági vállalkozások – és persze a mögöttük lévő megbízók – befolyásra tesznek szert a közhatalom működésében, miközben az állam is meghosszabbítja beavatkozási, felügyeleti lehetőségeit olyan viszonyokra, amelyek az alkotmányosan védett magánszféra körébe tartoznak. Ha az együttműködés nem szigorúan meghatározott, alkotmányos elvekhez igazodó keretek között valósul meg, akkor fennáll a veszélye egy olyan rendvédelmi komplexum kialakulásának, amely aggályos a törvényes állami működés és az alapvető jogok szempontjából. Bob Hoogenboom „szürke rendészetnek” (*grey policing*) nevezi azt a rendszert, amelyben a különböző szektorokhoz tartozó biztonsági szervek közötti, alapvetően informális kapcsolatban elmosódik a felelősség.²⁵ A kutatások is megerősítették Hoogenboom következtetéseinek he-

lyességét és az átláthatatlan rendészeti kooperáció veszélyeit.²⁶ Nem problémamentes a polgárok önkéntes szerepvállalása sem, hiszen egyrészt a hatalmi érdekeknek való kiszolgáltatottság, másrészt az a tény, hogy a polgárőrségek és más hasonló alakulatok meghatározott, sajátos érdekeket és értékeket képviselő személyek vagy csoportok irányítása alatt állnak, egyáltalában nem garantálja az alkotmányos elveknek megfelelő működést.²⁷

Mindezekből természetesen nem következhet a biztonsági partnerségek létjogosultságának megkérdőjelezése, hiszen a különbözőségek mellett a legalapvetőbb értékek (a személy- és vagyonbiztonság) közösek, a veszélyekkel szembeni védekezés pedig minden emberi tevékenység, magatartás szükségképeni eleme. A közbiztonság és a magánbiztonság oldalmazását összehangoló együttműködések egyik előnye a változatosság, az adott szükségletekhez való rugalmas alkalmazkodás képessége. A partnerségeknek számos modellje van, ezek tanulmányozása jelentősen gazdagíthatja a veszélyelhárítással, bűnmegelőzéssel, sőt a bűnüldözéssel kapcsolatos ismereteinket is.²⁸

Magyarországon a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája²⁹ jelentős lendületet adott a helyi és területi tervezésnek, valamint koordinációnak. Mind a közbiztonság védelmének céljait, elveit és megvalósítási módjait rögzítő önkormányzati dokumentumok, mind pedig az intézményesülő biztonsági partnerségek fontos elemei a jelzett tendenciának.

Közhely, hogy a kriminalitás társadalmi tömegjelenség, melynek okai a kutatók jelentős részének álláspontja szerint az együttélésben, illetőleg annak zavaraiiban keresendők. Ugyanilyen nyilvánvaló tény: a bűnözés nem csupán a jogrendet és a cselekmények közvetlen tárgyait veszélyezteti, hanem a maga módján formálja az emberek és közösségek magatartását, életét. Természetes az is, hogy a védekezés eszközeihez való hozzáférés, az azok feletti rendelkezés szintén fontos tényezője a szubjektív és objektív biztonságnak, végső soron az élet minőségének.

A társadalomban két szélsőséges pólushoz viszonyítva lehet a népséget csoportosítani. Az egyik körül azok találhatók, akiknél az áldozattá válás valószínűsége viszonylag csekély, mivel helyzetük lehetővé teszi pótlólagos biztonsági berendezések és szolgáltatások vásárlását.³⁰ Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy a biztonság nem sorolható az egyszerűen gyarapítható javak közé, hiszen minden intézmény, rendszer vagy berendezés újabb biztonsági kockázatokat is produkál, miközben egyes veszélyekkel szemben védelmet nyújt. Számos olyan bűneset ismert, ahol éppen a biztonsági emberek adták a tippet a rablók-

nak, sőt bankrabló is került ki soraikból. Indira Gandhit például saját testőrei ölték meg.

Mindazonáltal nyilvánvalóan kiszolgáltatottabbak azok, akik a másik pólus közelében helyezkednek el. Az ő életmódjukhoz, szegénységükhöz jelentős mértékben társul az ismétlődő áldozattá válás fokozott kockázata. A pótlólagos biztonság számukra nem vagy kevésbé elérhető, másfelől pedig a bűnözők olyan lehetséges sértettekre összpontosítanak, akiknek nagy a sebezhetősége. Ez a csoport kénytelen beérni a „szegényjogon” mindenkinek kijáró biztonsággal, amelyet az állam garantál.

Ez a jelenség káros, mert a XX. századi társadalmi (jóléti) homogenitásra törekvés kudarcát jelenti, másrészt rombolja a társadalom közösségi tudatát, önazonosság-érzését. A fragmentált társadalom nem tud azonos rendezési elvek szerint érezni, élni és cselekedni. A dezintegráció a társadalom egészének előrehaladása szempontjából is negatív folyamat, ennek a közbiztonságra gyakorolt hatása tovább szélesíti és mélyíti a népség nagy csoportjai közötti szakadékot.³¹

Valójában ennél is többről van szó. Az említett biztonsági partnerségek még a legjobb szabályozás és a legerősebb kontroll mellett sem oldják fel a különbséget a közbiztonság védelmében valamilyen módon részt vevő szereplők között. Ehhez járul a közösségi terek privatizációja, ami egyrészt szó szerint értendő, másrészt pedig úgy, hogy a társadalmi élet jelentős megnyilvánulásai (például vásárlás, a szabadidő eltöltése) egyre inkább magánterületeken kapnak helyet. Ebből következően a szegények és a társadalmi előítéletek alapján marginalizált csoportok tagjai jobban ki vannak téve a biztonsági emberek általi zaklatásnak, adott esetben a kiűzetésnek is. Megjegyzendő, hogy maga a közhatalom is alkalmaz olyan megoldásokat, amelyek az emberek mozgásszabadságát korlátozzák (kitiltás, lakhelyelhagyási tilalom stb.).

Egyáltalában nem elhanyagolható körülmény, hogy a magánrendőrségek létszáma ma már általában meghaladja a közbiztonság védelmére rendelt hivatalos testületekéit. 2004-ben az Egyesült Államokban a hivatalos adatok szerint 43 000 magánnyomozói álláshely – vállalkozói és alkalmazotti – volt,³² míg a foglalkoztatott biztonsági őrök létszáma valamivel meghaladta az egymilliót.³³ Ugyanezen időszakban 842 000 rendőri státust lehetett betölteni,³⁴ beleértve a nyomozói munkaköröket is.

Magyarországon a számok még jelentősebb eltérést mutatnak. A Személy-, Vagyonvédelmi és Magánnyomozói Szakmai Kamara statisztikája szerint 112 066 személy van olyan igazolvány birtokában, amely privát biztonsági tevékenység ellátására jogosítja, de még az aktívnak minősített biztonságiak is

69 951-en vannak a 2005. szeptember 1-jei állapot szerint,³⁵ ami több mint duplája a szolgáló hivatásos rendőrök létszámának, mely 2005. január 1-jén az ORFK nyilvántartása szerint 29 449 fő volt.³⁶

Középkori állapotokat idéz fel ez a helyzet, amikor a fallal körülvett városokban lakó polgár biztonságával szemben a kívül rekedtek kockázatos életkörülményei álltak. Ahogyan akkor, úgy ma is sokan törekszenek arra, hogy tagjai legyenek ennek az exkluzív klubnak, amely természetesen sok ember kizárásával is együtt jár. A szegénység és kirekesztettség azonban nem csupán a biztonsági szolgáltatásokhoz való hozzájutást nehezíti, hanem az előítéletesség és a politika rosszul értelmezett és türelmetlen eredményességre való törekvései miatt maga a hátrányos helyzet válhat sokak szemében egyfajta devianciává, sőt egyenesen bűnös magatartássá.³⁷ Úgy, ahogyan azt a két világháború közötti helyi rendészet monográfiusa szókimondóan megfogalmazta: „...lélektanilag ismert tény, hogy a nincstelen, a nélkülöző népréteg, vagy akárcsak csoport, a közbiztonságra felette veszélyes, nemzeti szempontból teljesen megbízhatatlan, így a nemzeti társadalom számára nemhogy hasznos elem, hanem egyenesen tehertétel.”³⁸

Manapság a még mindig divatos „nulla tolerancia” elve keretében jelenik meg a leghatározottabban a közhatalmi kontrollnak a hátrányos helyzetű csoportok ellen fordulása, ami tovább erősíti a kirekesztés politikáját³⁹ akkor is, amikor az egyéb (szociális) különbségeket vagy legalábbis a marginalizáltság kirívó megnyilvánulásait (például roma telepek) sikerül felszámolni vagy enyhíteni. Különösen demoralizáló hatást vált ki ehhez képest, hogy a „felső tízezerből” kikerülő gyanúsítottakkal szemben olykor látványosan engedékeny a büntetőhatalom (a sokmilliárdos kárt okozó bűncselekmény első számú gyanúsítottját kifejezetten baráti légkörben hallgatta ki az ügyészség, a szabadságvesztését töltő népszerű táncdalénekes gyakran jár ki a börtönből néhány napra stb.). Nem hallgatható el az sem, hogy a nincstelenségből és a társadalmi kirekesztettségéből adódó kiszolgáltatottság valóban a bűnözés világa felé sodorhatja azokat, akik egyéb módot nem látnak életük megváltoztatására. Más kérdés, hogy többségük ott is kizsákmányolt és megalázott pária marad.⁴⁰

Általános jelenség, hogy a kormányzati szerepre törő pártok előszeretettel utalnak a leváltandó adminisztráció korrupciógyanus vagy más jogsértő ügyleteire, egyúttal ígéretet téve arra, hogy megválasztásuk esetén kíméletlen következetességgel derítenek fel minden visszaélést, tekintet nélkül az elkövetőkre. Amennyiben azonban sikerrel járnak, az eredmény rendszerint igen csekély, többnyire egyenesen kiáb-

rándítónak nevezhető.⁴¹ A kirívóan magas, közpénzekből kifizetett sikerdíjjal kapcsolatos bűntetőügyben egymással homlokegyenest ellentétes bírói döntések születtek, az eljárás a vád lényegét érintően a fő vádlott felmentésével fejeződött be. Az olajügyekkel és a bűnözés szervezett jellegűvé válásával kapcsolatos nyomozás 1996-ban kezdődött, de e sorok írásakor még elsőfokú ítélet sem született.

Az előző évtizedben olyan alvilági háború dúlt Magyarországon, amelyben a bűnözők egymással szembeni – tipikusan robbantásos – támadásai már-már elviselhetetlen helyzetet teremtettek. Az akkori belügyi és rendőri vezetés az igazoltatások és elszámoltatások totális ellenőrzésre emlékeztető módszerét alkalmazta, ennek hatására elfogtak 1574 személyt, közülük 153 fővel szemben körözés alapján történt az intézkedés. 252 személyt utasítottak ki az országból tartózkodási engedély hiánya, engedély nélküli munkavállalás és egyéb szabálysértések következményeként, főleg ukrán, román és ázsiai nemzetiségűeket. 268 fő ellen tettek büntető feljelentést bűncselekmények alapos gyanúja miatt. Minderről sikerként számolt be a belügyminiszter az Országgyűlés ülésén. Arról is szólt, hogy ezek az intézkedések ugyan nem jelentenek megoldást a problémákra, mindazonáltal vannak biztató jelek a robbantásos bűncselekmények felderítésében is. Meg kell jegyezni, hogy az akkori bombatámadások és azok elkövetőinek jelentős része mind a mai napig felderítetlen maradt.

A bűntüdözésnek a bagatellkriminalitás és a makrobűnözés elleni fellépés terén mutatott eltérő hatékonyságát több tényező befolyásolja. Különbség van mindenekelőtt a láthatóságban és ezzel szoros összefüggésben a feljelentési hajlandóságban. A makrobűnözés körében az elkövetők képzettsége, technikai felkészültsége és informáltsága miatt nagyobb a rejtve maradás esélye, nehézségekbe ütközik a bizonyítás is. A kisebb súlyú deliktumoknál ez többnyire nem így van.

A másik összefüggés, hogy a büntető igazságszolgáltatás rá van szorulva a mérhető eredményekre, ezeket pedig a gazdasági vállalkozásokhoz hasonlóan könnyen előállítható „tömegtermeléssel” tudja elérni. Más kérdés, hogy az igazságszolgáltatás számára adott lehetőségek (például a vétségi és a büntetési eljárás közötti különbség) kevesebb egyszerűsítést engednek meg, ennek következtében a kisebb jelentőségű ügyek kezelése nem azok csekély súlyával arányosan könnyíti meg a bírósági jogalkalmazást. Így adódhat elő, hogy a bíróságok „eldugulnak” a kisebb társadalmi veszélyességű ügyektől, ezért a makrobűnözéssel összefüggő perek tárgyalására rendelt kapacitások is nehezebben használhatók eredeti funkciójuknak megfelelően. Részben ezzel is magyarázható,

hogya a büntetőjogban – ezen belül a bírósági tárgyalásra vonatkozóan is – megfogalmazódnak olyan elvi követelmények, amelyek a jogállami értékek feladásával, de legalábbis gyengítésével próbálják ellensúlyozni a bizonyítás nehézségeit (a védelem számára megismerhetetlen tanúk, a titkos információgyűjtés eredményeinek a forrás és a módszerek ismertetése nélkül a tárgyalás anyagává tétele stb.).

A hatékonyság növelése a jogállami elvek feladása árán azonban enyhén szólva is vitatható megoldás. Álláspontom szerint inkább abból kellene kiindulni, hogy a bagatellbűnözés – bár sokkal nagyobb áldozati kört érint – összességében mégsem olyan veszélyes a társadalomra, mint a terrorizmus, az alternatív társadalmi struktúrák kiépülésével fenyegető, anyagilag rendkívül tehető szervezett bűnözés, vagy a milliók egészségét, életét veszélyeztető környezetszennyezés. A csekély súlyú bűncselekmények esetében célszerűbb tehát az alternatív szankciók egyre több polgári jogi elemet hordozó konfliktusmegoldási gyakorlatának elterjesztése. Ezzel együtt a makrobűnözéssel szembeni fellépés kapacitásait mind minőségi, mind mennyiségi értelemben jelentősen javítani, illetőleg növelni lehetne.

Demokratikus társadalmakban aligha vitatható, hogy a közgondolkodás, az emberek véleménye, érzései, különösen a bűnözéstől való félelme nem hagyható figyelmen kívül a bűnözés közhatalmi kezelésében, így a kriminológiai kutatásokban sem.

Általánosságban elmondható, hogy kétfajta megközelítés van jelen a bűnre való társadalmi reagálást illetően. Az első szerint a büntetőjog önkorlátozása helyénvaló, hiszen a dekriminalizációs tapasztalatok általában kedvezők. Ha nem elvadult gonosztevőket akar a társadalom a börtönökből visszakapni, akkor a büntetés-végrehajtás humanizálása úgyszintén elengedhetetlen.

A másik gondolkodásmód a törvényre és a rendre (*law and order*) hivatkozva éppen az ellenkezőjét vallja. E felfogás szerint a megengedő büntetőpolitika csődöt mondott. A bűnözők nem szolgálnak rá a társadalom jóhiszeműségére és türelmére. A börtönökben valóban csak alacsony hatékonysággal vagy alig lehet a jóra nevelni az embereket, ebből azonban nem az következik, hogy a börtönöket emberségeesebbé kell tenni, hanem az, hogy az elkövetőket minél hosszabb ideig, akár életfogytig benn kell tartani.

Az emberek általában inkább ezt az utóbbi felfogást vallják. A bűncselekmények megelőzése legcélravezetőbb módjának a legtöbbször a szigorúbb büntetéseket vélik. Kétségtelen tény azonban, hogy a punitív megközelítés a valóságban nem kizárólagos, hanem – még ha gyakran ellentmondásosan is – ke-

veredik a toleránsabb nézetekkel, a szigorú büntetéseket követelő emberek többsége egyidejűleg elfogadja a büntetés és a nevelő jellegű intézkedések szükségességét.⁴² Az is megállapítható, hogy van csökkenő irányú elmozdulás a megtorló jellegű beavatkozások szerepének értékelésében, miközben növekszik a bűnözésre adott társadalmi-közhatalmi válaszok komplex jellegének megértése és elfogadása.⁴³ Ebben a folyamatban igen fontos szerepe van a bűnözés és a bűnüldözés valóságáról adott pontos tájékoztatásnak, az emberek meggyőzésének – például az őket bármilyen minőségben érintő eljárások során, de a médiában is –, továbbá a megelőzésben és a büntető igazságszolgáltatásban való társadalmi részvételnek.⁴⁴

A rendszerváltás utáni társadalmak esetében különös problémaként vetődik fel, hogy a diktatúrák általában, így a szocialista rendszerek is, alacsony szinten tartották a bűnözést, legalábbis a hivatalos adatok szerint. Kétségtelen tény az is, hogy a paternalista állam egyfajta biztonságérzetet is táplált az emberekbe.⁴⁵ Ugyanakkor a politikai demokratizálódással egyidejűleg hatalmas bűnözési hullám érte el a rendszerváltó országokat. Könnyen kialakulhatott – és ki is alakult – az a kép, hogy valójában az immár komolyabban vett alkotmányos alapjogi garanciák, a „rendőrség kezének megkötése” a növekvő bűnözés oka,⁴⁶ ebből következően a megoldás sem lehet más, mint a szabadságjogok csorbítása, egyes eszmények feladása a bűnüldözés hatékonyságának növelése érdekében.⁴⁷ Ténylegesen megfigyelhető, hogy az átalakulóban lévő államokban a szabad piacgazdaságon alapuló kormányzás rendőrállami megoldásokkal, sőt, ilyen elvi megközelítésekkel is keveredik.⁴⁸

A büntetőpolitika jelentős irányváltásait a társadalmi közgondolkodás általában nehéz vajúadások után hozza világra. Az új megszületését rendszerint megelőzi a régi megoldások tartalékainak kimerülése, annak a felismerése, hogy a korábbi eszköztár további alkalmazása zsákutca.

Így volt ez már a XVII. század végén is, amikor a folyamatos szigorítások után szinte minden jogsértésért akasztófa járt, és például Angliában több mint kétszáz törvényi tényállás szankciója volt halálbüntetés. A folyamatos szigorítások ellenére a bűnözés egyre emelkedett. A helyzet iróniája, hogy az egyik legjobb elkövetési alkalom éppen a nyilvános kivégzés volt, amely vonzotta a zsebtolvajokat és más olyan bűnözőket, akiknek a cselekményéért egyébként szintén bitó járt.⁴⁹

Cesare Beccaria ismerte fel és mondta ki a szemléletváltás szükségességét annak hangsúlyozásával, hogy nem a büntetés szigora, kegyetlensége, ha-

nem annak elkerülhetetlensége jelenti a legjobb visszatartó erőt.⁵⁰ Fontos, máig szem előtt tartandó gondolatokat fogalmazott meg a rendőrséggel és a bűnmegelőzéssel kapcsolatban is. Az előbbit illetően például az volt a véleménye, hogy csak bárki számára megismerhető, világos törvények alapján lehet eljárni, ellenkező esetben megnyílik az út a zsarnokság előtt, amely mindig a politikai szabadság „határmezsgyéjén ólálkodik”.⁵¹ Ugyancsak tanulságos és aktuális az is, amit a büntetőjogi szabályozás és a prevenció összefüggéseiről mond: „Miként a természet állandó és rendkívül egyszerű törvényei sem akadályozzák meg, hogy a bolygók mozgásában zavarok ne álljanak elő, úgy a gyönyör és a fájdalom végtelen és ellentétes vonzóerői közepette az emberi törvények sem képesek megakadályozni minden zavart vagy rendetlenséget. Márpedig ez a korlátolt emberek ábrándképe, ha egyszer kezükbe kerítik a hatalmat. Ha sokféle közömbös cselekvést megtiltunk az embereknek, ez nem egyértelmű azzal, hogy megelőzzük a belőlük származó bűncselekményeket, inkább azt jelenti, hogy újabb bűncselekményeket hozunk létre, hogy önkényesen szabjuk meg az erénynek és a bűnnek azokat a fogalmait, amelyeket öröknek és változatlanoknak hirdetnek. Hová is jutnánk, ha megtiltanék nekünk mindazt, ami bűncselekmény elkövetésére bírhat bennünket? Az embereket még érzékszerveik használatától is meg kellene fosztani!”⁵²

A világ és benne a problémák büntetőjogi szabályozás útján történő megoldásának kísértése azóta sem sokat változott. Ideje volna felismerni, hogy a büntetőjog egyedül nem alkalmas azoknak a problémáknak a megoldására, amelyekkel foglalkozik.

Kétségtelen tény – amint arról szó volt –, hogy a prevenció és a nyomozást megelőző felderítés, továbbá a terrorizmus elleni harc, valamint annak kiterjesztése más kriminális megnyilvánulások kezelésére egyre jelentősebb mértékben a büntetőjogi, sőt részben bármiféle törvényes kereteken kívül zajlik, ami alapvető emberi jogi aggályokat vet fel. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a politika az igazán nagy eredményeket – egyébként vegyes sikerrel – igyekszik „visszacsatornázni” a büntető igazságszolgáltatásba. Sorra jönnek létre a nemzetközi büntetőbíróságok, igazságszolgáltatás elé állítják a bukott diktátorokat. Úgy tűnik tehát, hogy a büntetőjog alkalmazásának „csupán” az alapjogi garanciális oldala szorul háttérbe, az elrettentő hatásához fűzött elvárások azonban nem.

A büntetőjog jövőbeni szerepének meghatározása során szem előtt kellene tartani azt, hogy az az egye-

di, külsőleg megnyilvánuló cselekményre, viselkedésre irányul, nem képes tehát a bűnözés okait felszámolni, azokat lényegesen befolyásolni. Kivétel ez alól maga a szabályozás, amennyiben a kriminalizálásnak nem az általános társadalmi értékek védelme az oka és célja, hanem a közhatalom működéséhez, adott esetben más jogszabályok érvényesülésének előmozdításához fűződő érdek (*mala prohibita*).

Büntető törvénykönyvünk 218. §-a például embercsempészség miatt büntetni rendeli azt, aki segítséget nyújt másnak ahhoz, hogy az államhatárt engedély nélkül vagy meg nem engedett módon át-

lépje. Az államnak kétségtelenül joga van a határátlépés feltételeit és módját szabályozni. Mégis látni kell, hogy ebben az esetben (hangsúlyozom, hogy a jelenlegi szabályozásban sem anyagi haszonszerzés, sem egyéb körülmény nem szükséges a tényállás kimerítéséhez, tehát egy tisztán segítő szándékú közreműködés is börtönbe juttathatja az elkövetőt) lényegében egy általá-

san elismert nemzetközi emberi érték (a szabad mozgás) előmozdításáról van szó. Ráadásul a tilalom hatálya alá tartozó kifelé történő határátlépés közvetlenül és nemzetközileg is elismert alapjog érvényesítése, amennyiben az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 12. cikkének 2. bekezdése határozottan kimondja, hogy mindenki szabadon elhagyhat bármely országot, beleértve saját országát is. Igaz persze, hogy ez a jog törvényes korlátozásoknak alávethető, ám az értékek hierarchiáján a megszorítások nem változtatnak. Általában a *mala prohibita* körébe sorolhatók azok a magatartások, amelyek attól függően érdemelnek büntetést, hogy engedéllyel vagy anélkül valósulnak-e meg. Itt is hangsúlyozom, hogy az engedélyezési rendszernek lehetnek és általában vannak méltányolható indokai, a büntethetőség azonban pusztán az engedély hiányában áll be akkor is, ha egyébként a cselekmény más érdeket nem sért. Másképpen fogalmazva: nem a konkrét, a jogsértéssel előidézett társadalmi kár vagy veszély a fellépés alapja, hanem a közhatalom presztízsvesztesége.

A büntetőjogi szabályozás egyszerűnek tűnő módszerét a társadalmi problémák megoldására alkalmazni kívánó politikusok általában nem számolnak azzal – noha erre a mondottak szerint már Beccaria is felhívta a figyelmet –, hogy a rossz szabályozás és az igazságtalan jogalkalmazás nem csupán alkalmatlan a kívánt elrettentő hatás elérésére, hanem egyenesen az ellenkező eredményt idézheti elő: a

bűncselekmények számát, illetőleg súlyosságát növelheti.⁵³ A törvényhozásra leselkedő veszélyek hangsúlyozása mellett azonban azt is ki kell mondani – éppen a háborús szemlélet és a bűnözés elleni fellépésnek az alapjogi garanciákat jórészt nélkülöző titkos műveletek felé terelése miatt –, hogy a büntetőjogi szabályozásnak társadalmi és alkotmányos értékei vannak, amelyeket a jövőben is érvényesíteni szükséges.

Mindenekelőtt az értékek és az értékeken alapuló legfontosabb normák stabilitását kell kiemelni, ami egyben egyfajta biztonságot is jelent mind objektív, mind szubjektív értelemben. Arról van szó, hogy a büntetőjog világosan és előre láthatóan rögzíti azokat az elvárásokat, amelyek megszegése esetén az ugyancsak előzetesen meghatározott jogkövetkezmények alkalmazhatók (*nullum crimen, nulla poena sine lege*). Ezzel a szabályok morális megerősítése is megtörténik.⁵⁴ A hosszú távra szóló, általánosan elfogadott értékeken alapuló szabályozás egyben azt is feltételezi, hogy a bűnről és a büntetésről vallott felfogások ideológiai meghatározottsága háttérbe szorul az igazságügyi politikában, valamint a kutatásokban is.⁵⁵

Beccariának igaza volt. A kilátásba helyezett büntetések súlyosságának nincs elrettentő hatása.⁵⁶ Eből természetesen nem következik a börtönök azonnali lebontásának szükségessége. A büntetésnek és a büntetőjognak ugyanis nem kizárólag elrettentő funkciója van, kétségtelenül szükség lehet például egyes elkövetőknek a társadalomtól való időleges vagy – a mai hivatalos álláspont szerint – akár végleges elkülönítésére. A kilátásba helyezett büntetés súlya önmagában általában nem tart vissza az elkövetéstől, a végrehajtnak, egyáltalán a hatóságok részéről tanúsított bánásmódnak azonban már van hatása az egyénre és annak jövőbeni magatartására. A legfontosabb „üzenet”, melyet a büntető igazságszolgáltatás és általában a közhatalom az embereknek küldhet, a tisztességes elbánás. Nem meglepő, hogy kutatások is megerősítették: a hatóságok fair magatartása és az egész beavatkozás elfogadott legitimitása kimutatható hatással van a jogkövető magatartásra.⁵⁷

Speciális gond, hogy kiélezett politikai küzdelmekben a büntetőjog diszfunkcionálissá is válhat. Szűkös anyagiak esetén a törvényhozók a társadalom általános bajait is a nem erre szolgáló büntetőjoggal kívánják gyógyítani. Ha elszaporodik valamely, felfogásuk szerint a társadalmat (de valójában a feltételezett választóikat) aggasztó jelenség, azonnal a büntetőjog eszközéhez nyúlnak. Jellemző példa az Orbán-kormány idején a kábítószer-fogyasztást szigorúbban szankcionáló törvény. Lát-

szólag a kábítószer-fogyasztóknak dörögtek, valójában saját választóiknak kívánták bizonyítani odaadó elkötelezettségüket. Ilyen gyakorlat mellett a Btk. inkább kezd emlékeztetni egy politikai üzenő füzetre, semmint egy mértéktartó politikusok által alkotott kódexre.

Az eddigiekben – nem mellőzve ugyan az értékelő megjegyzéseket – alapvetően a büntetőjog és annak társadalmi-jogi környezete, a biztonságvédelem néhány, ma megfigyelhető tendenciáját írtam le. A tudomány képviselője azonban nem érheti be a világ magyarázatával, erejéhez és tehetségéhez képest hozzá kell járulnia annak megváltoztatásához, jobbításához.⁵⁸ Persze már az is eredmény, ha a politika és a törvényhozás számára megmutatjuk a zsákutcákat, a mindenképpen elkerülendő utakat. Ilyen a bűnüldözés kivonása a jog uralma alól vagy a bűnözés visszaszorításának terve a büntetések szigorításával.

Ennél azonban többet is tudunk ajánlani. Létezik és fejlődik az a koncepció, amely korszerű választ ad az itt felvetett problémák többségére, legalábbis az elvi megközelítés szintjén. Kibontása és következetes alkalmazása révén meg lehetne szüntetni, de legalábbis számos területen csökkenteni lehetne azokat az ellentmondásokat és gondokat, amelyeket e tanulmány is bemutatott. Ez az irányzat nem más, mint az *emberi biztonság*. Megjegyzem, az angol „human security” kifejezést általában inkább humán biztonságnak fordítják,⁵⁹ az „emberi biztonság” azonban jobban érzékelteti az emberi jogokkal való szoros összefüggést.

Az emberi biztonság fogalmának és követelményrendszerének kidolgozása az ENSZ Fejlesztési Programjához (United Nations Development Program – UNDP) kapcsolódik. A program 1994-es jelentésében (Human Development Report) az emberi biztonság két rendkívül fontos alkotóelemként határozza meg a félelemtől és a nélkülözéstől mentes szabadságot. Témánkat illetően tehát arról van szó, hogy a bűnözéssel szembeni fellépés függ attól, hogy mennyiben sikerül a szociális problémákat megelőzni, a feszültségeket feloldani, a dezintegrálódást megakadályozni, összességében magát a büntetőjogi fellépés kényszerét elkerülni.

Az emberi biztonság koncepciójának további fejlesztésére és a megvalósítás tervének kidolgozására 2000-ben az ENSZ millenniumi ülészekén döntést hoztak egy bizottság kiküldéséről. Ebben a kérdés legjobb elméleti ismerőit és gyakorlati szakembereit kaptak helyet, így például társelnökként Sadako Ogata, az ENSZ korábbi menekültügyi főbiztosa és Amartya Sen, közgazdasági Nobel-díjas tudós, de

részt vett a munkában Bronislaw Geremek volt lengyel külügyminiszter is.

A testület 2003-ra készítette el jelentését, amelyben úgy foglalt állást, hogy a nemzetközi közösségnek új biztonsági paradigmára van szüksége. Az állam továbbra is fontos tényezője a biztonság védelmének, de gyakran előfordul, hogy kötelezettségeinek nem tud vagy nem akar eleget tenni, sőt maga válik veszélyforrássá saját polgárai számára. Ezért az állam biztonsága helyett az emberek biztonságát kell a figyelem középpontjába helyezni.⁶⁰ Az emberi biztonság fogalmát a bizottság a következőképpen határozta meg: „Minden emberi élet lényegi magvának az oltalmazása úgy, hogy egyidejűleg elő kell mozdítani az emberi szabadságok és az emberi kiteljesedés előmozdítását.”⁶¹

Az emberi biztonság koncepciójától elválaszthatatlan az alapvető szabadságjogok védelme. Kiterjed azonban a súlyos, illetőleg széles körben jelentkező veszélyekkel, helyzetekkel szembeni védekezésre is. A biztonságról való gondolkodásban már korábban is felismerték a komplex⁶² és globális megközelítés⁶³ szükségességét. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a korábbi különbségek (katonai-rendészeti, külső-belső stb.) eltűnőben vannak, legalábbis relativizálódnak. Az emberi biztonság felfogásában alapvetően az az új, hogy az egyének és közösségeik szempontjait helyezi előtérbe a nemzet vagy akár a nemzetközi közösség egészének biztonsági érdekeihez képest.

A hagyományos állam-, illetve nemzetbiztonsági és az emberi biztonsági felfogás különbségét mutatja például a migráció megítélése. Az utóbbi inkább pozitívumnak tartja az emberek mozgását, hiszen az növeli az országok kölcsönös függését, erősíti a különbözőség elfogadását. Előmozdítja az ismeretek, valamint a képességek átadását, terjesztését. Segíti a gazdasági fejlődést, ezzel együtt a migrációban érintett emberek boldogulását. Igaz, hogy vannak veszélyek és hátrányos következmények is, de a migráció negatívumait is elsősorban a közvetlenül érintett emberek szempontjából kell megítélni.

Az emberi biztonság felfogása általánosságban feloldja az emberi jogok és a biztonság között általában feltételezett ellentétet. Ez az irányzat azt vallja, hogy az emberi jogok kiterjesztése és élvezetük minél teljesebb körű biztosítása az emberek számára nem akadály, hanem egyenesen célja, siker esetén pedig eredménye a biztonságvédelmi politikának.⁶⁴ Ha a kívánatos stratégiát a legrövidebben kellene összefoglalni, akkor Javier Solana mondatát hívnám segítségül: „Az a világ biztonságosabb, amelyik tisztességesebb.”⁶⁵

1. Kertész Imre: *A bűnügyi statisztika nemzetközi összehasonlításának lehetőségei*, Statisztikai Szemle, 1996/1, 16–34.
2. *The State of Crime and Criminal Justice Worldwide – Report of the Secretary-General*, A/Conf.203/3. UN, Bangkok, 35–38. pont, 12.
3. George W BUSH: *Address to a Joint Session of Congress and the American People*, 20. September 2001. <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>.
4. Peter HOCHGARTZ: *Zur Perseveranz bei Sexualmorden – Zugleich ein Bericht über die spektakuläre Ermittlung eines Mehrfachtäters*, Kriministik, 2000. Nr. 5, S. 322–327.
5. http://www.privacy.org/pi/activities/tapping/statewatch_tap_297.html.
6. *An Appraisal of the Technologies of Political Control*, PE 166.499/Int.St./Exec.Sum./en, Luxembourg, 1998.
7. *Report on the existence of a global system for the interception of private and commercial communications (ECHELON interception system) (2001/2098(INI))*. Final, A5-0264/2001. Strasbourg, 11 July 2001.
8. Abraham D. SOFAER: *Playing Games with Terrorists*, New England Law Review, 2002/4, 903–909.
9. 11/1992. (III. 5.) AB határozat.
10. 9/2004. (III. 30.) AB határozat.
11. David KRETZMER: *Targeted Killing of Suspected Terrorists. Extra-Judicial Executions or Legitimate Means of Defence?*, The European Journal of International Law, 2005/2, 171–212.
12. Lásd az ENSZ főtitkárának állásfoglalását: Press Release, SG/SM/9373 OBV 428, 17 July 2004. UN, New York.
13. Ronald D. CRELINSTEN: *The World of Torture – A Constructed Reality. Theoretical Criminology*, 2003/3, 293–318.
14. Alan M. DERSHOWITZ: *Why Terrorism Works*, Yale University Press, New Haven, London, 2002, 131–163. Ismertetését lásd FILÓ Mihály: *Az inkvizítor védelmében – a kínzás jogállami apológiája?*, Fundamentum, 2005/3, 89–97.
15. KISS Álmos Péter: *A hadviselés szabályai és a nemzetközi terrorizmus*, Új Honvédségi Szemle, 2005/10, 115.
16. GÁL István László: *A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása*, in *Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára*, szerk. KORINEK László, KÓHALMI László, HERKE Csongor, Pécs, Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, 2005, 37–41; Jean-Marc SOREL: *Some Questions about the Definition of Terrorism and the Fight against its Financing*, European Journal of International Law, 2003/2, 365–378.
17. Lásd például a terrorizmus finanszírozásának visszaszorításáról New Yorkban az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének 54. ülészakán, 1999. december 9-én elfoga-

- dott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szóló 2002. évi LIX. törvény.
18. Patricia BIBES: *Transnational Organized Crime and Terrorism – Colombia, a Case Study*, Journal of Contemporary Criminal Justice, 2001/3, 243–258.
 19. Lásd például a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól és az ehhez kapcsolódó törvénymódosításokról szóló 1999. évi LXXV. törvény 1–4. §-ához fűzött indokolást.
 20. Mark S. HAMM: *Crimes Committed by Terrorist Groups: Theory, Research, and Prevention*, Washington D. C., National Institute of Justice, 2005. <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/211203.pdf>.
 21. HETESY Zsolt: *A büntetőeljárás szükségtelen eleme: a célhoz kötött bizonyíték ekve*, in *Tanulmányok Finszter Géza 60. születésnapjára*, szerk. KORINEK László, Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskola, 2005 (PhD tanulmányok 4.), 74.
 22. Szabó András: *A büntetőjog reformja*, Budapest, G&G Kiadó, 1995, 255.
 23. David SICHOR: *Penal Policies at the Threshold of the Twenty-First Century*, Criminal Justice Review, 2000/1, 1–30.
 24. Felipe ESTRADA: *The Transformation of the Politics of Crime in High Crime Societies*, European Journal of Criminology, 2004/4, 419–443.
 25. Bob HOOGENBOOM: *Grey Policing: A Theoretical Framework*, Policing and Society, Vol. 2 (1191), Nr. 1, 17–30.
 26. Peter FAIRCHILD: *The Emerging Police Complex. Hoogenboom and Australian Inter Agency Cooperation*, The Australian and New Zealand Journal of Criminology, Vol. 27 (1194), July, 2–59.
 27. Albrecht FUNK: *Die Fragmentierung öffentlicher Sicherheit – Das Verhältnis von staatlicher und privater Sozialkontrolle in der politikwissenschaftlichen Diskussion*, in *Privatisierung staatlicher Kontrolle: Befunde, Konzepte, Tendenzen*, Hrsg. Fritz SACK, Michael VOSS, Detlev FREHSEE, Albrecht FUNK, Herbert REINKE, Baden-Baden, Nomos, 1995, 49–53; BÓLYAI János: *Társadalmi részvétel a rendfenntartásban – közösségi rendőrség*. Kandidátusi értekezés, Budapest, 1994, 122–154.
 28. Rainer PITTSCHAS, Rolf STOBER: *Kriminalprävention durch Sicherheitspartnerschaften*, Köln, Carl Heymanns Verlag, 2000; Jan TERPSTRA: *Models of Local Security Networks: Ont he Diversity of Local Security Networks in the Netherlands*, Crime Prevention and Community Safety, 2005/4, 37–46.
 29. Melléklet a 115/2003. (X. 28.) OGY határozathoz.
 30. SALGÓ László: *Az új típusú biztonság*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1994, 59.
 31. FERGE Zsuzsa: *Szegénység és bűnözés, azaz: van-e dezintegrációs és decivilizációs veszély?*, Belügyi Szemle, 1999/2, 3–27.
 32. <http://www.bls.gov/oco/ocos157.htm#empty>.
 33. <http://www.bls.gov/oco/ocos159.htm#empty>.
 34. <http://www.bls.gov/oco/ocos160.htm>.
 35. <http://www.szvmszk.hu/node/6>.
 36. http://www.orfk.hu/magyar_rendorseg/tortenet/jelen_szamokban.html.
 37. GÖNCZÖL Katalin: *Bűnös szegények*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1990; Chris CROWTHER: *Thinking about the „Underclass” – Towards a Political Economy of Policing*, Theoretical Criminology, 2000/2, 149–167.
 38. NAGY János: *A község rendszete*, Szombathely, Martineum R.T., 1938, 171.
 39. FERGE Zsuzsa: *A szétszakadó társadalom*, Belügyi Szemle, 2000/6, 14.
 40. FORRAI Judit: *Szegénység és bűnözés különös formája a budapesti utcákon: a férfi- és női prostitúció*, Belügyi Szemle, 1999/2, 91–101.
 41. Vö. például a rövid életű Közpénzügyi Államtitkárság tevékenységével.
 42. Klaus BOERS: *Kriminalitätsfurcht. Centaurus Verlagsgesellschaft*, Pfaffenweiler, 1991, 324; Hans-Jürgen KERNER: *Kriminalitätseinschätzung und Innere Sicherheit. Eine Untersuchung über die Beurteilung der Sicherheitslage und über das Sicherheitsgefühl in der Bundesrepublik Deutschland, mit vergleichenden Betrachtungen zur Situation im Ausland*, Wiesbaden, Verlag des Bundeskriminalamtes, 1980, 275; KORINEK László: *Rejtett bűnözés*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1988, 151.
 43. KORINEK (1995): 116–117; *Changing Public Attitudes toward the Criminal Justice System*, Peter D. Hart Research Associates for the Open Society Institute, 2002. <http://www.prisonssucks.com/scans/CJI-Poll.pdf>.
 44. Rob ALLEN: *What Works in Changing Public Attitudes – Lessons from Rethinking Crime and Punishment*, Journal for Crime Conflict and the Media, 2004/3, 55–67.
 45. IRK Ferenc: *Rendszerváltás Közép-Európában: a bűnözésmegelőzés és a kriminálpolitika kérdőjelei*, in *Társadalmi változások, bűnözés és rendőrség*, szerk. VÍGH József, KATONA Géza, Budapest, ELTE – Rendészeti Kutatóintézet, 1993, 267–275.
 46. Rob MAWBY: *A változó rendőrség – bevezető elmélkedés Kelet-Európa nyugat felé fordulásának ürügyén*, in *uo.*, 248–253.
 47. BOROSS Péter: *Megnyitó beszéd a Társadalmi változások, bűnözés és rendőrség című konferencián*, in *uo.*, 10.
 48. Maria LOS: *Post-communist Fear of Crime and the Commercialization of Security*, Theoretical Criminology, 2002/2, 180.
 49. Peter KING: *Crime, Justice and Discretion in England 1740–1820*, New York, Oxford University Press, 2000, 343.
 50. Cesare BECCARIA: *Büntetés és büntetés*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967, 99.
 51. *Uo.*, 120.
 52. *Uo.*, 134–135.
 53. Helmut KURY, Theodore N. FERDINAND, Joachim

- OBERGFELL-FUCHS: *Does Severe Punishment Mean Less Criminality?*, International Criminal Justice Review, 2003/1, 110–148 (a továbbiakban *Does Severe Punishment...*; Lawrence W. SHERMAN: *Defiance, Deterrence, and Irrelevance: A Theory of the Criminal Sanction*, Journal of Research in Crime and Delinquency, 1993/4, 445–473.
54. Paul ROBINSON, John M. DARLEY, Kevin M. CARL-SMITH: *Ex Ante Function of the Criminal Law*, Law and Society Review, 2001/1, 165–187.
55. Michael C. BRASWELL, John T. WHITEHEAD: *Seeking the Truth. An Alternative to Conservative and Liberal Thinking in Criminology*, Criminal Justice Review, 1999/1, 50–63.
56. Paul GENDREAU, Claire GOGGIN, Francis T. CULLEN: *The Effects of Prison. Sentences on Recidivism*, Ottawa, Solicitor General Canada, 1999; *Does Severe Punishment...*, Raymond PATERNOSTER, Leeann IOVANNI: *The Deterrent Effect of Perceived Severity: A Reexamination*, Social Forces, 1986/3, 751–777.
57. SHERMAN: *I. m.*, 452.
58. Johann Gottlieb FICHTE: *Einige Vorlesungen über die Bestimmung des Gelehrten* (1794), in *Johann Gottlieb Fichtes Saemmtliche Werke*, VI, Hrsg. Immanuel Hermann FICHTE, Veit, Berlin, 1845–1846, 291–346.
59. Lásd például Lloyd AXWORTHY: *A NATO új biztonsági küldetése*, Nato Tükör, 1990/4, 8.
60. *Human Security Now*, Commission on Human Security, UN, New York, 2003, 2.
61. *Uo.*, 4.
62. Lásd például Harvey RUBIN: *Security in Society: Protecting an Increasingly Connected World*, Washington D. C., The George C. Marshall Institute, 2003.
63. Vö. John D. STEINBRUNER: *Principles of Global Security*, Washington D. C., Brookings Institution Press, 2000.
64. Gerd OBERLEITNER: *Human Security and Human Rights*, European Training Centre for Human Rights and Democracy. Occasional Papers, 2002. No. 8.
65. Javier SOLANA: *Beszéd az Európai Nemzeti Fórumon*, S0005/4, Dublin, 2004.